

„Új s új lovat...”

Béres Ilona születésnapjára

„Az Irgalmatlant küldd társamnak
A rohanó, büszke hevet”
(Ady Endre)

„DEBRECEN, Ó-KIKÖTŐ, tájakat összekötő” – írta ikonikus-szép versében Gyulás Pál. Az 1964-es augusztusi társulati ülésen Taar Ferenc, a Csokonai Színház igazgatója a tágasság híreit tudatta: Varga Magda a berni operában, Tibay Kriszta Bécsben, a *Kékszakállú*ban vendégszerepelt, Nagy Anna filmküldöttséggel Párizsban járt, Béres Ilona pedig a bécsi Plankenhorst palotában bálózott, mert hogy a Hunniában a *Kőszívű ember fiai* forgatásáról érkezett az évnytóra. Több helyre hívták a kötelező vidéki szerződés jegyében, de Lengyel György művészeti vezető ígérete és komolysága garanciát jelentett úgyis, hogy a tévében látta a *Kaukázusi krétakör* debreceni közvetítését. Ami megerősítette Lengyel hívásának hitelét. Lengyel szívós gondossággal társulatot épített: még játszanak itt a Téri-korszak (1950–57) jelesei, Bángyörgyi Károly, Novák István, Hotti Éva, a később érkezett nemzedék, Hegedüs Erzsi, Szabó Ildikó, Simor Ottó, Dégi István, Gerbár Tibor, Gurnik Ilona, továbbá a fiatalok: Haumann Péter, Sinkó László, Kézdy György. Az opera rangját pedig Rubányi Vilmos és Kertész Gyula rendező garantálta, aki a *Kékszakállú* előadásával már az előző évadban nagy eseményt teremtett a Tibay–Tréfás György-párossal. S az indulás azonmód jelzi a színház nivóját: Ruszt József a *Háború és békét* rendezi, Fényes Márta Simor Ottó és Nagy Anna főszereplésével a *Makrancos hölgyet* próbálja. Lengyelnek pedig Brecht *Jó embert keresünk* című darabját Gódor első titkár elvtárs előtt menteni kellett a maoista gyanútól, hogy kezdhesse a munkát.

Különös jele van annak, hogy tapintatos szeretet fogadta Béres Ilonát Debrecenben. Szeptemberben mutatták be a Révész György rendezte *Igen* című filmet. Boldizsár Iván írta, mely egy óvólánny (Béres Ilona) és egy emberi és szakmai válságát élő kutató (Darvas Iván) szerelmének történetét beszéli el. A szerző illusztris voltára való tekintettel a kritikák szelíden fogalmaztak, de, hogy a világháborúban a mérnök ellopta az orosz tudós találmányát, az együgyű fordulatot valamennyi elemzés, változó nyomatékkal kifogásolta. Azt persze nem írhatták, hogy az orozó magyart a KGB már 1945 tavaszán elkapta

ABLONCZY LÁSZLÓ (1945) a Nemzeti Színház korábbi igazgatója (1991–1999). Legutóbbi kötete: *Hamlet, a magyar* (2020).

volna, s tartós szibériai lágeréletre utalja, ha véletlenül ki nem végzi. Tamás István így kezdi cikkét: „Nem jó film” (*Népszabadság*, 1964. IV. 16.). Igen, nagy bukás, Sas György sablont izzad a színészek javára: „Béres Ilona szép és sokszínű. Darvas Iván érdekesen természetes. Összjátékuk kiváló” (*FSzM*, 1964/39). Molnár Gál Péter sajátos dialektikával írja: néhány nap múlva „semmilyen jelenetükre nem emlékszem vissza”, majd dicséri a két főszereplőt: „hiányzik belőlük minden teátrális gesztus vagy mimika” (*Filmvilág*, 1964/19). A debreceni *Napló* (v. j. – Veress József) alapos elemzésében igazolja a film gyöngegeit, s a színészeket azzal becsüli, hogy nem méltatta őket. Ilyenképpen a „Darvas játszottá figura” formulával él, Béres Ilona blamáját kerülendő, nevét se említi.

Érzékeny a *Napló*, mert glosszában szisszen a fővárosi hírekre, miszerint egyik Béres Ilonát a Vígszínház tagjának említi, a másik újság Natasa szerepét osztotta rá a *Háború és béké*ben. Mert Béres avatott debreceni, sugallja a *Napló* jegyzete. Október közepén a *Jó embert keresünk* kettős főszerepének próbáival kezdte debreceniségét. Az *Ahogy tetszik* után (Madách Színház) újabb alakváltó játék: Sen Te-t, az utcalányt és nagybácsiját, Sui Ta-t alakítja. A *Napló* „Remélem, a közönség megszeret” című beszélgetése (1964. XI. 15.) egy körkérdéssel indít. Kellékest, díszítőt, műszakiakat, színészeket kérdezett: a fiatal s már országosan ismert színésznő „nem elbizakodott-e?” Általános a válasz: nem, s árnyalva: „egyszerű, szerény”. S azt már nem a lapból tudom, egykori értesülesem: Béres Ilona egyik próbáját nézte Hotti Éva, majd így szólt színésztársaihoz: „Csinálhatunk akármit, ha ez ott van a színpadon!”

UTCALÁNY ÉS NAGYBÁCSI. A kritikus is csaknem hasonlóan vélekedik: „csodálatra méltó teljesítménynek” mondja alakváltásait (Kiss János, *Napló*, 1964. XII. 13.). Magam is így emlékszem Lengyel György előadására. Egyensúlyos, kiváló színészi villanások, Dégi István asztalosa, Kóti Árpád munkanélkülije s annyi apró sorsrajz, elsőrendű együttes Brecht-sikere igazolta tágas szellemben művelik a színházat Debrecenben. Ma is emlékszem Jung Szun repülő (Linka György) és Sen Te találkozására, amit a kritikus „A legszebb és leghatásosabb színpadképnek” említi. Amit hiányol: Sen Te utcalány mivoltát „elmellőzi” a színész és az előadás. Téved az ítéző úr, mert épp az egyik puhító vonás, hogy a provokatív szélsőséget emberi közelségbe vonja, vagyis nem szükséges kurvának lenni ahhoz, hogy az ember kiszolgáltatót legyen. Általános hiányérzete, miszerint a monológokat hallgatva, ő a nézőtérén „igazságtalanul megdorgált gyereknek” érzi magát. Holott ez a korabeli nézőkhöz címzett intelem, de Lengyel épp jelenkori erkölcsi hangsúllyal moccanja a nézőt. Más, süket szempontját nem említjük a cikknek, mert érzékelhető: kritikus úr nem olvasta Lengyel György Brecht-tanulmányát az *Alföldben* (1964/12). Lukácsy András véleménye: az előadás a „lírának és érzelmi távolságtartásnak házasságát alapjában szerencsésen oldotta meg” (*ÉS*, 1964/12.). Noha némi rövidítés világosabban megmutathatta volna a „szecsuáni utcalány két különböző arcát”. Egyébiránt játékában Béres „helytállt, egy-egy pillanatban kiemelkedő

teljesítményt nyújtott”. Sándor Iván is a líra és a tan-bölcsélet arányában látta az előadás és az alakítás fő kérdését; Béres „A legfontosabbat ismeri: a színpadi varázslat titkát. Sui Ta alakjába többet visz át Sen Te lírájából mint amennyit a szerep filozofikus funkciója megenged, de művész erejének bizonyossága, hogy még így is egyensúlyban tudja tartani a játék bonyolult rendszerét” (FSzM, 1964/50). Érzés és értelem egyensúlya az alakításban és a színpadi hatásban Brecht színházában kitüntetett kérdés. Pálffy István, az angol tanszék tanára, az *Alföld*-ben egy jelenettel érzékletesen idézi fel az előadás gondolati-stilisztikai árnyaltságát:

„Sen Te születendő gyermekével játszik. A gyermeket nem látjuk, de ott kell őt éreznünk a leány közelében. El kell hinnünk – a jelenet minden teatralizmusa ellenére! –, hogy Sen Te gyermekét sétáltatja. Ez a parányi mozzanat, a valóság és a színházi forma mesteri összekapcsolása, az anyai gondolat színpadi nyelvre való fordítása, a néző érzelmi megragadását célozza. Béres Ilona egy kicsit tompítja a jelenet emocionális életét, de már ezzel is csökkenti pszichológiai igazát, talán el is veszne a jelenet érzelmi hatása, ha az időben megjelenő Vang nem Lin To gyermekét hozza! – hangolná azt mélységesen realistává” (*Alföld*, 1965/2).

Béres Ilona színészi-művészi életének hatalmas repertoárját tekintve kitüntetetten foglalkozunk a Brecht-előadással. Érvünk: amellett, hogy Csokonai Színház másfél századában jelentős produkció, s az ő indulásának is erős próbáját jelenti. Hozzá: kevés előadás érte meg a hazában, hogy az egyetem diákjai és tanárai is elmélyült vitában elemezzenek egy színi előadást. Lengyel György munkáját szabad szeminárium keretében vitatták meg. Lengyel nem politikai harsányságra hangolta az előadást, hanem a songok és monológok lélektani alapozottságából építkezett. Minthogy az egyetemi disputa jegyzőkönyvét az *Alföld* közölte, érdemes néhány szempontot idézni az összeállításból. Miként látják bölcész kortársai Béres Ilona alakítását? Szabó Ildikó (nem színész, diáklány) hármas szerepet lát, mert színészt is kell játszania Sen Te-Béresnek: „szinte végig stagnál Sen Te alakja – túlságosan szűzies, finom, tiszta, túlságosan rokonszenves volt Béres Ilona elképzeléséhez képest, aki külön megrajzolja a jóból-rosszból összetett embert. Sui Ta alakja viszont annál nagyobb bravúr a fiatal művésznőtől” (1965/3). Soltó Mária szerint: „Béres Ilona Sen Te-Sui Ta figurája a sokoldalú, szinte már érett színésznoé erényeit mutatta fel. A kéz egy lehanyagló mozdulat, egy elesettre tapadó tekintet, a megadni nem tudás sok gesztusa, a pilótával való megismerkedés költőisége és bája, szinte észrevétlenül varázsolta elénk a lány jóságát. Sui Ta figurájában is nagyszerűen mutatta meg az anyává érés, a gyermekféltés, a lelki bezárkózás megkeményedés folyamatát, mozdulataival híven kelti életre a szögletes, durva férfit.” A költőnek készülő Lévy Botond szerint: „Nem hibáztathatjuk Béres Ilonát, hogy Sui Ta és még a későbbi Sen Te alakjába nem viszi bele az utcalány külön konfliktusát a környezetével szemben.” A novellistának induló Kurucz Gyula ifjonti nyegleséggel összegez: „mesterkél” az alakítás, „túl nehéz a szerep”.

Lengyel György így válaszolt: „az volt a közös célunk Béres Ilonával, hogy mennél teljesebben külön éljen és létezzen a két személy, feltételezve, hogy Sen Te kitűnő színész is és hitelesen külön élőnek játszva a nagybácsit. Ha ez nem így lenne, a többi szereplőt ostobának kéne tartanunk, amiért nem ismerik fel. Sen Tet mint egyetlen kiutat (ez a darab ötlete) Sui Tavá kényszerítve.” Szabolcsi Miklós professzor összegzésében elismeréssel szolt az előadásról, mely „nem követi mereven, ridegen a Berliner Ensemble gyakorlatot”. Béres Ilonáról szólva: „Kitűnő, magasrendű, izgalmas-villódzó alakítást nyújtott; már pusztán szerepének terjedelme is komoly erőfeszítést kívánt.” Az előadás hangoltságának fontosságára is utalt az eszmecsere vezetője: amikor látta, „...túl lassú volt a tempó, kissé szentimentális-könnyes volt ebben az első részben Béres Ilona alakítása, s az egész előadásnak egy kissé patetikus a hangvétele.” Félszáznál is több év homályából is pontosan emlékszem az előadászáró monológra. Brecht „Egy színészre” testálta az epilógot, így jelentéses, hogy Lengyel Béresre bízta, aki előrejött a színpadon, és Sui Ta fehér maszkját levéve szolt a közönséghez. Személyes melegséggel s nem mozgalmi hangon szólította a nézőt. Szövegére Béres Ilona ma is híven emlékszik: „Tűnődjenek, jó emberünk miképpen / Juthat jó sorsra itt a földi téren. / Tisztelt közönség kulcsot te találj, / Mert kell jó végnek lenni, kell, muszáj!” (ford. Nemes Nagy Ágnes). „Tűnődjenek”, mondja a színész, s a Feladatot, az erkölcsi dilemmát katarzissá erősíti fel a nézőben. Béres Ilona és Lengyel előadása visszamenő érvénnyel Brecht darabját ilyenképpen avatta jelen idejűvé, mely minisztériumi nivódíjra és rádióközvetítésre is érdemesült.

Folytonos munka, folytonos jelenlét az országos sajtóban is. Színházi és filmgyári kocsi pendlizik vele Debrecen és a főváros között. Mert az *Ahogy tetszik* és a *Hátsó ajtó* (Vígszínház) főszerepét változatlanul alakítja. Debreceni szabad estéin Király bácsi füstös-bohém tanyája helyett inkább Mensárosné Juhász Judit három gyermekre hangolt otthonában, Siklós György művelt, kedves társaságában is, zsíroskenyeres-teás vacsorák kíséretében szívesen időzött. Az *Álmodozások korának* bemutatója ezidőben következik. Létay Vera: „Játékának az intellektuális súlyát érezzük, de nem hideg; érzelemgazdag és játékos, valami különös és rokonszenves fanyar öniróniával kíséri minden megnyilatkozását” (*Filmvilág*, 1965/5). Geszti Pál szigorúbb: „a kevés dialógus helyzetekre épített jelenetekben kitűnő, néhol viszont, főként drámai kitéréseknél nem találja meg az igazi, őszinte hangot” (*FSzM*, 1965/5). Igen, az a bizonyos rikácsolás!, ami a főiskolai oktatás selejt-jele, ő is tudja: majd tisztítani, árnyalni muszáj! Erősen pendlizik a debreceni albérlet és immár a férje családi lakása, otthona, a Rózsa utca között. Ahonnan szerep szólítja a tévébe is: Horvai István rendezi Osztrovszkij remekét, a *Jövedelmező állást*. Olyan kiválóságokkal forgat, akikkel később sem találkozhat színpadon: Dajka Margit, Feleki Kamill, Szendrő József – megannyi félelmes orosz karikatúra kortársi hangszerelésben. Latinovits Zoltán játssza Zsadvot, a korrupció elleni harcost, s egyben a pénz és erkölcs dilemmájában viaskodó szerelmes ifjút. Vilcsek Anna vélekedése:

Béres „intellektuálisabban megoldott összetettebb figurát formált” az eredetinel (MN, 1965. IV. 28).

CSÁB-HÖLGY VARIÁCIÓK. Kettős figura után három epizód következik egy estén: Ingrid, a Dovre-lány és Anitra. Lengyel György elgondolása fordulat a *Peer*-előadások történetében: a NŐ sugárhatásának változatai, de EGY a három! Linka György főszereplésével monumentális vállalkozás, a szokott próbanap kevés, szorít az idő, Anitra táncának kimunkálása már elmaradt (1965. III. 5). S még egy példátlan esemény: nem a *Napló* munkatársa írta a kritikát, hanem a *Népszabadság* szakírója, Molnár Gál Péter (1965. III. 24.). Aki dicsérte az előadást: Lengyel a könyvdramát színpadi drámává emelte Csányi Árpád forgószínpadán, amely együtt játszik a történettel. Linka György „vad” és „karcos részvétlenségét” méltatva Sinkó László „groteszk” Sovány és „halálosan nyugodt” Idegen utasát, Kézdy György „ijesztően szép” Gomböntőjét, Kóti Árpád „málészájú vőlegény” alakítását dicsérte. Bővítve a listát Béres Ilonával zárta a névsort, említve a három szerep egyenlenségét. Demeter Imre vélekedése: „Izgalmasan vibráló lénye, tehetsége átsüt a szerepeken, de a koncepcióbeli vitán túl, érdemes volna csiszolnia szövegmondását, mely ezúttal akadozott” (FSzM, 1965/12).

Írnám: azonmód folytatódott a munka, mert a Hungária Kamaraszínházban Pós Sándor rendezésében Marcel Achard *A bolond lány* című vígjátéka következett. Némi szünet a próbamenetben, mert április elején Nemeskürty István és Szécsényi Ferenc operatőr társaságában az NDK-ban járt. Sűrű gyárlátogatás okán fölöslegesen, mondhatnánk, ám Ilona óhajtott a Berliner Ensemble *Arturo Ui*-előadását. Igazolva látta: az otthon hirdetett száraz, elidegenült játékmód téves a tételes Brecht-értelmezés helyes voltáról. Igazolta ezt Eckerhardt Schall *Ui*-ként, aki bámulatos átéltséggel, virtuóz mozgással játszott. S olykor, ha kilépett a szerepéből, nem gyöngítette a színész mély, sustergő szerepformálását. Erről itthon is meggyőződhetek, mert júniusban a keletberlini társulat Budapesten is vendégszerepelt az *Ui*-val. Hazatérve folytatta *A bolond lány* próbáit. Amely 1962 szeptemberében még *Ostoba lány* címmel Szegeden Földi Teri sikere, 1964 őszétől a Madách Kamarában Egri István (előbb Ferrari Violetta szerette volna hazahívni Nyugat-Németországból) rendezésében Domján Edittel a címszerepben, majd éveken át, többszáz estén tapszuhatagos előadás. Béres Ilonát aligha farsztja Debrecen, a Kamara melletti új házban albérletezik, s épp csak kilép, máris belép a színházba, esti előadás utáni kellemetlen rajongók ellen nincs is jobb menedék. Fiatal kollégák, Kézdy (írnök), Sinkó mint vallató is pazarul értik a játék fergeteges váltásait, s a debreceni közönség öröme és nevetés-amplitúdója nem kisebb, mint a fővárosban. A polgárság bolondult érte. A magam emléke sem kisebb, mint Bényei József: Béres Ilona „Egyetlen szerepben a kétségbeesés és öröm, félelem és keserűség, szenvedés és szégyen különös skáláját játssza végig, biztosan, hamis hang nélkül” (*Napló*, 1965. IV. 17). Aztán a további dicsérő fordulatok: „kitölti a színpadot”, „uralkodik a játékon, minden vele és általa történik”. Az se elmarasztalás,

hogy „egységes embert” nem érzékel, mert ezt követően sorolja-összegezi a színésznő Jozefa színeit: „Benne van Puck játékossága, Tacsókó ártatlan ravaszsága, *Pygmalion* Lizájának romlatlansága, Gruse jósága...” S amit Bényei nem látott: a Hátsó ajtó Annijának lelke is áthatotta a francia ledérke természetét, váltásait. Bényei azt is állítja: „Lírai, kevésbé pikáns alakítás.” Nem osztom hiányérzetét. Talán vetkőznie kellett volna, hogy a kritikus „pikáns” érzéke felhevüljön? Amikor és ahogy Béres Ilona rövid piros szoknyában, fekete garbóban, túsarkú cipőben csábosan, felpattant az írrok asztalára, érzéki fény gyűlt a nézőtérre, főképp a férfiak körében.

(Kérdezem Ilonát: *férje látta-e Brecht-előadását, Ibsen lányait és Jozefát? Válasza: „Semmit nem nézett meg. Nem járt Debrecenbe...”*)

Egy májusi „búcsú” „Bolond”-hirdetmény után sincs vége. A színház szokatlan nyomatékkal keretezve hirdeti a *Napló*-ban az újabb istenhozzadót: „Június 20. Bolond lány – Utolsó előadás Béres Ilona főszereplésével.”

SZENT HELYNEK, templomnak képzelte a Madách Színházat, jó tanárai Pártos Géza és Vámos László otthonába vágyott, ahol hatalmas színészek tekintetében, játékában érezte, már társuknak fogadták. Türelmetlen várakozásban; a nyár egy dubrovnikai nyaralás az Adria kékjével az öreg várossal, benne a várral és a *Dundo Maroje* előadásával maradt emlékezetes. Hazatérve újra munka: Novák Márk első filmjének, a *Szent János fejevételének* tanítónője. Kevés árnyalattal, de tény: bukás. Az alkotó a fiatalság filmjének jelölte munkáját, vele a tanyai tanítónő heroikus sorsvállalását. Talán csak a honi filmekkel gyakran epésen is szigorkodó B. Nagy László megértő, Béres Ilona–Sztankay István szerelmi vonalát jellemezve: az „érzelmi fázisok kitűnőek” (*ÉS*, 1966/13). Béres Ilona már munka közben sem remélt jót, mert a rendező és az író (Galambos Lajos) páros-delíriumos rendetlensége uralta a légkört a kunszentmiklósi forgatáson éppúgy, mint a pasaréti műteremben.

Megnőtt a tüsi haja Debrecenben, Keleti Éva évadkezdést hirdető portréján Ilona frizurája már a garbójára hullámszik, így várta, hogy drága mesterével, Pártos Gézával dolgozzon. A debreceni bolondozás folytatódik, most, Jókai *Bolondok grófja*. Zenés bohóság, így a méltatók, akik Mensáros Lászlóval kezdődően megértő szeretettel sorolták a játszó személyeket. Aztán: Vámos Lászlóval újra Shakespeare: a *Téli rege*. Nem a szereposztás eleje, Perdita – Cs. Németh Lajossal a szerelmespár, Kéry László „sápadtnak” látja, mentve őket: a rendező figyelmetlenségével okolva (*ÉS*, 1965/52). Mátrai-Betegh Béla érzékenyebb: „csöndes költői leányka” (*MN*, 1965. XII. 19.). Öröme, hogy Darvas Lily dicséretét érdemelte mint Olympia, mert válthatta Psota Irént. Alighanem Nagy Péter vélekedését tán belátta a színész és színház is: „Psota Irén kitűnő színésznő, de Olympia nem neki való; sok minden el tud hitetni, de éppen a megközelíthetetlen hideg szépséget nem, ami nélkül az egész darab sántít” (Két évad). Béres Ilona estéin az előadás nem sántított. Darvas Lily pedig azt mondta a rendezőnek: „Na, ez igen!!!” Bársonyos elegancia, se eleje, se háta a ruhának, fekete parókában karcsú, sugárzó, rideg fénylő szépség.

(*Jászai Mari megnézte Szomory II. Lajos király című darabját, 1922. február 12-én azt írta naplójába: Darvas Lily „a legnagyobb meglepetés”. S így folytatja: „Darvas Lily kisasszony, akiről csak azt mondhatom, hogy gyönyörű és a legtisztább dikció, ami színpadunkon hallható. Óriási tehetség. Izmos.” Évtizedek múlva, lám Jászaitól érvényesen Darvas Lily folytatta a hitelesítést.*)

Ilike megközelíthetetlen asszony volt, noha Leontes művész úr előadások után surrogó bőrkabátjában sietve követte, üldözte valósággal, s ő futott, hogy mielőbb elérje Rózsa utcai lakását. Férjezettként nem akarta bonyolítani az életét. Hozzá: „Nekem ő bácsi volt!”

Őszi, téli, tavaszi rege: Leontes negyvenhét éves „bácsi”. Akinek alakításáról írta Kéry László: „pillanatok alatt hitelesen kavargja föl a féltékenység meg a zsarnoki dühöngés viharát, eszünkbe sem jut kételkedni ennek a szenvedélynek valóságában, nyoma sincs itt semmiféle karikatúrának, s mégis állandóan érzékelhető a tragikus zengés mögött a groteszk és komikus árnyalat: gesztusok, felhördülések, a kimeresztett szem, s még a tollas süveg is ezt a hatást támogatják, de mindig nagyon lefogottan” (Shakespeare, Brecht és a többiek).

Humorát edzhette a következő hónapokban: Júlia és Rómeó című Kaposi Miklós-jelenettel 1966-ot köszöntötte a Rádió-kabarében. Major Tamással komédiázott („Lesz háztáji kertünk, / Kis veteményes / Majorodban / Én leszek a Béres”). Az Irodalmi Színpadon *Így történt?!...* című estéken szerepelt; Emőd Tamás *Cárnő* és Osborne *Bamberg vér* című történelmi jelenetében játszott (1966. I. 22.). Öröms pillanat: Szakáts Miklósnak viszonzhatta *Hátsó ajtó*-beli galád-ságát. Hogy miként? Legyen az Ő titka. Majd újra a Madách Kamara következett: Müller Péter *Szemenszedett igazság* című bűnügyi komédiának nevezett, francia középkorban képzelt semmisége (1966. II. 29.). Amelyben öröm, hogy a bírót alakító Pécsi Sándor mellett játszhatja az elcsábult feleséget, a bűnkísértő pedig Garas Dezső. A rendező, Lengyel György együtt kínlódik a színészekkel, hogy előadássá izzadják a színház dramaturgjának „szerény igénytelenségét” (Kéry László). A munka folyamatos: Burns-est a tévében s a Rádióban: Anouilh *Euridikéje*, téves orpheuszi szereposztással: Koncz Gáborral. Görgy Gábor erősen véleményezte: „Sajnálja magát”, mert a hangjáték a Várkonyi–Darvas Iván–Tolnay Művész színházi emlékét törte össze (MN, 1966. III. 1.). Aztán újra az Irodalmi Színpadon indulnak a délelőttök; Bródy Sándor: *A fejedelem* (1966. III. 26.). A professzor-ítész:

„Bethlen alakját kitűnő erővel és gyöngédséggel formálja meg Bessenyei Ferenc. Végig mennydöröghetné szerepét, ő helyett lefogott és lefojtott, robusztus drámái, de minden humoros, önironikus vonatkozás iránt érzékeny. Béres Ilona a finom előkelőség, a ravasz csalárdság és a mohó érzékiség ellentéteiből formálja meg Brandenburgi Katalint. Az egész előadáson rajta érezni Ádám Ottó rendező pontos arányokra ügyelő, fegyelmező kezenyomatát” Kéry László (ÉS, 1966/18).

Alkalmi és elmulasztott szerepek változatos repertoárja egy színészi életutat sajátosan színezhetik, alakíthatják, apaszthatják, idővel módosíthatják a lelkesült

kezdő sorsát. Nem jegyzik, de beállt a *Yerma* fiatalasszonyának epizódjába, máskor egyik jeles kolléganő előadáson sziszeg felé fenyegető, a másik cinikus mondatokat. S a civilség is beavatkozik színészi életébe: épp nincs otthon a Rózsa utcai lakásban, anyósa veszi fel a telefont: a Körszínház nyári előadásába szerződtenék. Cressidának szeretné Kazimir Károly, Troilus párjának, Shakespeare ritkán játszott darabjába. Anyósa közli: „Ilikének nincs szüksége arra, hogy nyáron is dolgozzon.” Mintha Ilikének a SZÍNHÁZ nem az ÉLETE, hanem csak pénzkereső állás volna. Süket kispolgáriság lengi be a Rózsa utcai, magosan képzelt családiasságot.

(Ádám Ottó a Kispolgárok eladásába is beillesztette Béres Ilonát, Polját játssza a moszkvai vendégtájként alkalmával is. Első alkalom, hogy magyar prózai színház vendégszerepel a Szovjetunióban. A Hamlet, a Magyar Elektra a Kocsonya Mihály házasságával egy este, a Kispolgárok és a Koldusopera szerepelt a Kreml Színház műsorán május 25–28-a között. Protokoll napok; egyéni séta s kedv szerinti múzeumlátogatás kizárva, maradnak a testvériesülési fogadások. Molnár Gál Péter, alias „Luzsnyánszky” népszabadságos és titkos jelentéseiből ismerjük az eseményeket, értesülve a szovjet gazdasági és szellemi élet egyre gazdagodó jeleiről is. De arról „Luzsnyánszky” itt is, ott is hallgat, hogy az első éjszakát a társulat egy lepusztult szállodában töltötte. Hogy jókedvvel viseljék a koszlott óságot, vodkával érzéstelenítettek. Az éjszakában odáig fokozódott a jókedvű örület, hogy a hotel folyósóján „Kiss Manyi baby dollban táncolt és énekelt. Tetőzött a mámor, amikor Ajtay Bandi bácsi pizsamában, borzas fejjel, hunyorogva, félálomban kilépett a szobájából, s csak annyit mondott: »No, de Margit! Ez mégiscsak egy nemzetközi szálloda!«”)

„LÓ VAGYOK a kínai horoszkóp szerint. Húzom, húzom a szekeret, de egyszer csak elég...!!! És elszakítom az istrángot!” – szokta volt mondani. Reggel távozott a Rózsa utcából, este már a kispesti otthonában tért nyugovóra. Ruháiért is édesanyja ment, a válási tárgyaláson se óhajtott megjelenni. Nyáron ráért, hogy Besztercebányára a Munkásfilm-fesztiválra utazzon Bárány Friggyessel, s majd hivatalos küldöttség formán Csehszlovákiát járták, fürdöztek, kellemesen érezték magukat. Ranódy László hívására az *Aranysárkányban* forgatott, Novák tanár úr (Mensáros László) lányát alakította, ami beugrásnak is tekinthető, mert a rendező Sáfár Anikót jelölte, de forgatás kezdése előtti pillanatban Ranódy Bérest kérte Hilda szerepére. Kosztolányi művéhez hasonlítva B. Nagy László hiányait említette (*ÉS*, 1966/43), Hilda alakját szűkösnak, „unatkozó, szeszélyes... elnehezült úrikisasszony”-át téves ábrázolásnak látta. Dicsérve a színészeket, szerinte Béres „kirítt a jó együttesből” Vilcsek Anna véleménye: „sárszegi szüfraszett, aki a közszellemet és az egyenjogúságot csak a csélcapságban igényli” (*MN*, 1966. X. 27). Ilona is hasonlóan látta túlkoros lányságát. Molnár Gál Péter: „torkos, lusta, hazudozó kis ragadozó madár” (*Népszabadság*, 1966. XI. 3.). Mensáros László filmje lett az *Aranysárkány*, B. Nagy szerint: „csupa belső sugárzás, titkos feszültség” jellemezte alakítását. Béres Ilona is megerősíti: „Amikor a pofont adta, Mensáros szeméből oly mélyről lobbanó s ijesztő fények villantak a kamerában, ami már nem

is a humanista Novák tanár indulatát jellemezte, így a felvételt meg kellett ismételni.”

Csak remélhette: a Madách Színház új évadjában erősebben feszítheti az istrángot. Még augusztus 20-án Bécsben, a Collegium Hungaricumban művész-társaival szerepelt, majd Ádám Ottó vezetésével elkezdődtek a *Szentivánéji álom* próbái, és hamari premier következett (1966. IX. 17.). A szerelmes lányok összevetésében Nagy Annát száraznak látta Mátrai-Betegh Béla, mert: „Béres Ilona volt az elevenség és a vicc” (MN, 1966. IX. 18.). Illés Jenő viszont „halványnak” mondta (FSzM, 1969/38). Illés Ádám Ottóval persze udvariaskodott, mert fantáziátlan rendezésben ugyan mit tehet a színi játékos, ami vidámság termett a színpadon, azt a mesteremberek élesztették. Németh László, Csehov, Gorkij lélektani világában elmerülő Ádám a tündérvilág és a hétköznapiság szertelen shakespeare-i ünnepét nem tudta magasba röptetni. S még közeli az összehasonlító élmény: a Royal Shakespere Company vendéjátéka – *Tévedések vígjátéka* (1964). Hozzá ébresztő: Jan Kott tanulmányai!

A munka folytatódott Ádám Ottóval: Németh László *Az áruló* című darabjára készültek Bessenyei Ferencsel a címszerepben. Görgy feleségét Béres Ilona alakította. Immár tudott a színi világban: Leontes, vagyis Bessenyei Ferenc a kitartó rajongó, s a szabaddá vált asszonyt elgyöngítette az érzelmek zuhata-gos mámore. Nem költöztek össze, Ilona a szabadságához ragaszkodott, s kapcsolatuk hullámzásában a „húzd meg–ereszd meg játékban” a Hámán Kató utcai kétszobás garzon, szemben a templommal, egyszemélyes otthona, mely mindéig jó menedékül is szolgált.

(Ilona: „Feri nagyon készült a Görgyre. Már nyáron tanulta a szöveget, fogyasztotta magát. Másként beszélt, öblös, dagályos hangzóságát szárazabbra váltotta. Nagy ihlettel, odaadással, Ádám Ottóval komoly egyetértésben próbált.” Arról nem beszél, de igazolható: Ilona fegyvelmező ereje erősen hatott Bessenyeire; ezidőt írta Bánk-tanulmányát, s majd színpadon is megújult Bánkkal rukkolt elő a *Nemzetiben*. Kettejükkel forgatta volna Zsurzs Éva az *Othello Gyulaházán* című komédiát. Ilona: „Hogyan vállalhatta volna, amikor legendás nagy Othello alakítását ő maga deheroizálja? Nehezen, de Feri belátta, s nem vállaltuk.”)

„Görgy/Görgeti” – írja Illyés Gyula. Bessenyei Illyés Kossuthja után Görgy hatalmas, színészi állapotát is mozdító bátor vállalkozás. Művészi igényét az egykori méltatások is jelentős előadásnak minősítették. A feleség: epizód. Béres Ilona „Kedves bájjal, de jelentéktelenül formálta meg az aggódó szerelmes asszony alakját” – vélte Geszti Pál (FSzM, 1966/52). Mátrai-Betegh Béla merőben másként látta: „vonzóan hitelesítve azt a külön drámát is, amelyet az ura átél, mikor egy utód ígérétében, a várható apai öröm és felelősség ellenére is megköveti az öngyilkosság gondolata” (MN, 1967. I. 10.). Végtelen vélekedések, ugyan kié valósabb? Láttam az előadást, ma is bennem él Bessenyei szikár, szíjas lelkű racionalitása, végtére is Görgy vegytannal foglalkozott Prágában, és katona volt. Általa, formátumos vívódásában áruló voltát magasan igazolta: a nemzet megőrizte önbecsét. Ám párjaként Béres Ilona aggodalmas alakját nem láthattam.

Mert 1967 februárjában váratlanul Csűrös Karola vette át Görgeyné szerepét. Béres Ilona pedig eltűnt a Madách Színház repertoárjából...

HUZATOS A DUNA-TÁJ. Révész György az *Egy szerelem három éjszakája* című (Hubay-Vas-Ránki) zenés dráma filmváltozatát forgatta. Kérte Béres Ilonát Melitta szerepére azzal, hogy az *Isten veled Budapest, te drága...* című, a Petőfi Színház ősbemutatóján slágerré vált dal majd az időközben elhunyt Sennyei Vera hangján szólal meg. Szentendrén, a Duna kanyarjába szervezték a felvételt. Egy mámoros éjszaka után a párás-ködös hajnalban Melitta kezében a pezsgővel, a jeges folyón ringó csónakban, a partról az urak nézik a látványos imbolygást. Elkezdődött a forgatás; Melitta piros köpenyben, boával a nyakában, egyensúlyozta magát a billegő ladikban. A műszak fújta a füstöt, de a homály a huzatos Duna felett azonmód eltűnt, mert a cűg kihúzta. A parton kisebb társaság, köztük a férjet alakító Greguss Zoltán és Somogyvári Rudolf. Újrakezdték a mámoros billegést, aztán újra; kétszer, háromszor, négyszer; egy nap, két nap három nap, négy nap, Béres Ilona pedig szótlán heroizmussal egyre fájóbb érzésekkel imbolygott a téli Duna hullámain. „Nem panaszkodtam. Egyszer küldtek be egy konyakot a partról.” Hülyeség? Hősiesség?

Az óvodáskori jelenet kosár-effektus. Amikor a „kofa”-disputában húzta a kezét, s már a nézők kiáltották, tegye le, de nem engedte el a kosarat.

Kötelességtudás és alázat.

Némán túrni és játszani – mindhalálig.

Irgalmatlan fájdalmak szorításával színházában a *Szentivánéji álom* tévé-felvételét még vállalta. Figyelmesen nézve az egykori előadást, látni, mint húzza a jobb lábát. Az adásrendező sietős kimeneteleit olykor levágta, hogy bicegését leplezze. Kórház, súlyos operáció következett. Az ingó-bingó csónak egyensúlyozásában térdében a porcocsák leszakadtak. Az operációt hosszas rehabilitáció követte az ORFI-ban. Súlyos sebesülését tanították az egyetemen. A filmgyárból senki meg nem látogatta. A sajtó teljes némaságban, egyedül a *Hétfői Hírek* szösszenete értesítette a közönséget Béres Ilona balesetéről (1967. III. 13.). Hogyléte a színháziakat sem érdekelte. Volt ideje tünődni a történeteken, s az elmúlt éveken. Tavaszai tápáskodásának művészi veszteségei: színházában *A mi kis városunk* Emilyjét nem játszhatta, a Nemzeti hívta Básti mellé vendégként a *Fösvényre*, lemondta, amint Melindát is Katona drámájában a gyulai Várjátékokon. Súlyosabb medítálni való: a Madáchban épp csak hasznosították. Hívősebb a léggör, üzemszerű előadás-termelés munkásai, miközben neki a szakma még erősen tanulandó. Addig is: a gyógyulás hónapjaiban sokat olvasott Tolsztoj, Thomas, Mann regényei, a Biblia... Mindannyi élet- és léleképítő, tünődésre, tisztázására kényszerít az önépítkezés igényében. S azt nem is tudhatta, miféle benső feszültségek, viták, elvi küzdelmek bonyolódtak Ruttkai Ottó elvtársi léggörében. A Vígszínháztól távozott Latinovits Zoltán *Ködszurkáló* című cikke (*Új Írás*, 1966/11) általános jeleit sorolta a színházi élet zavarodott állapotának. A Madáchban élesebben mutatkozott: közelesen Vámos László az Operettbe távozott, Pártos Géza pedig Angliába emigrált.

A kórházi szoba csöndjében Béres keservesen számolhatta volna Madách-beli estéit: másfél évadban a *Yermában* tizenkilencszer, a *Kispolgárokban* hét-szer volt jelenése. S az új bemutatókban? A *Bolondok grófja* tizennyolc, a *Téli regé* tizenkilenc előadást élt meg. A *Szemenszedett igazság* egy tavaszt, tizenhat-szor játszották, a *Szentivánéji álmot* a színház és a közönség huszonnyolc elő-adásra érdemesítette. Feladatnak kevés, madáchi mértékkel szólva: mindannyi bukás. S öröm szinte alig. Számoljunk néhány Olympia-estét. Egyedül a Görgey-dráma ígért hosszú életet, majd további másfél évad sikerévé nőtt. Összegezve tehát: Béres Ilona tizenöt hónapja a Madách színház tagja, legalább négyszáz ötven estén felment a függöny a Lenin körúton, s annyszor a Madách téri Ka-marában is – tehát: kilencszáz előadásból öt százhuszonkét este szólították taps-rendre.

Az is kérdés: szeret-e filmezni? Mennyiben művészet a színésznek, ha az egéznapi ácsorgás-váltás-forgatás után már leoltják a műterem lámpaerdejét, és két fejtű közé állítják, kérve: „Ilike forduljon jobbra és balra!” Aztán majd jó helyen bevágják, mint történt a *Kószívűben*. Már Darvas Iván mellett láthatta: mindenki más mellett a színész is „egyszerű nyersanyag a rendező kezében” (Lábjegyzetek). És kiszolgáltattott: a műszak a magasból magánfotókat készít az ágyjelenetből, aztán árusítják a képeslapot. Időszerű, amit Földes Anna ezidőben írt a *Filmvilágba*: „hiába jó színésznő Béres Ilona, ha nincs szerep, jellem, amely-lyel azonosulhatna, minden történetben »csak« Béres Ilona marad” (1967/13). Újabb cikkében folytatja Földes: „Töröcsik Mari utóbbi filmszerepeinek nagy részét Béres Ilona is eljátszhatja...” (1967/17).

A színésznő figyelte érkező-távozó betegársait, s tűnődött: „Még ott, a kór-házi ágyon is milyen sok energia, céltudatos szenvedély feszül az emberek-ben. Amikor őket hallgattam, néha bizony az egész színházi szakma nevében szégyelltem magam” (FSzM, 1967). Az ÉN önformálódásának gyötrelmében a HIÁNY; betöltése a feladat; a MI megtalálása is. Hogy közösségi légkörben érezze magát és dolgozzon. És nemcsak színházának méretében, hanem a ma-gyar színművészek CÉH-ének tagságának éltető tagjaként. Súlyos állapotában is a közösségi érzés cselekvésre bátorította. Kiderült: a filmgyár nem biztosítja színészeit, dolgozóit. Nem a maga javára, kártérítésére, hanem a szakma holnapi önvédelmét ügyének tekintve, Béres Ilona beperelte a filmgyárat. Példátlan a szocialista realista haza művészeti életében!

(Múltidézés a cinikus nemtörődőmségben: 1914 nyarán Kertész Mihály rendezésében a *Tolonc* című népszínművet forgatták Torockón. Az Ördög Sárát alakító Jászai Marinak „az országúton kártyát kellett vetnie egy hintón ülő társaságnak” – mint kezdi a Pesti Hírlap a tudósítását [1914. VII. 5.]. A kocsit hamarébb indították, s a sárhányó az or-szágút szélére, egy cölöphöz csapta a színésznőt. Aki elkábult, majd kórházba szállították, több bordája eltört. De másnap a forgatáson már megjelent. Jászai 1914 nyarán írta Kertész rendezőnek: „a kocsit előbb indította el a kellesnél!” Kertész nagy társasági csevejekben hamisan, kedélyeskedve beszélte el a balesetet, s erre utal is Jászai: „Én ma-gam voltam az, aki rettentő kínom közepett is visszatartottam ennek a nyomorúságnak

a hírért az újságoktól, de ha már kijutott a híre, semmiféle »kertelést«, Kertész úr, nem fogok eltűnni.”

1929. március 17-én a Pesti Hírlap közli: 16-án délután a Nemzeti Színház próbáján Greguss Zoltán, aki előző nap az állami trianoni emlék-eseményen a Múzeum kertben szavalt, a színpadon balesetet szenvedett. A magasból, egy rosszul épített díszletről lezuhant. Súlyos állapotban szállították a Rókus kórházba. Hosszú gyógyulás következett. Fél évszázaddal később, tévé-portréjában Greguss elmondta: a baleset fegyelmi vizsgálata során Major Tamást kivéve, a Nemzetiben mindenki hallgatott, vagy hamisan vallott. Senki felelős, semmi jóvátétel. Ahogy 1967 nyarán is; a Béres Ilona indította perre készülve Greguss sorra beszélt le társait a tanúskodásról. Egyedül Somogyvári Rudolf jelent meg a tárgyaláson, s kollegiális érzéssel tisztességgel elmondta a tényeket. 1967. június 5-én, a Művészeti Dolgozók Szakszervezetének kongresszusán már téma a biztosítás kötésének kötelezettsége. Június 9-i dátumozással Béres Ilona levelet kapott:

„Kedves Művésznő! Sajnálattal értesültem betegségéről. Engedje meg, hogy ezúton kívánjak – önzően is – mielőbbi gyógyulást és azt, hogy röviden láthassuk filmen és színpadon egyaránt. Szívélyes üdvözléssel: Aczél György”

Cseles szöveg: nem balesetet ír, hanem betegséget. Béres Ilona felgyógyult, másfél évtizeden át a filmesek társasága nem igényelte közreműködését. Bizonyos, Aczél elvtárs tudtával, ha nem épp utasította a Lumumba utcai köztársaságot...

Vesztesége, vesztéségünk, s ő félszázad múltán sem sérelmét, hanem sikerét látja a küzdelemben. Augusztusban már hírek jelentek meg: a forgatócsoportok a szerződötetett művészeket biztosították.)

Még évadkezdés előtt Marton Endrével tévéfilmet forgatott: *Egy nap a paradicsomban* („Ki tudja miről szól”...), s még remélte, hogy Fábri Zoltánnal dolgozhat az *Egymás mellett akár a fókák* című filmben, de betiltották – az 1956-os forradalomtól idézte volna. A hónap végén a Nemzeti próbatábláján megjelent a szereposztás; Shaw Warrenné mestersége címszerepében Mezei Mária, lánya, Vivie Béres Ilona. Aki istrángot szakított, majd lovat is váltott, elhagyta a Madáchot, s kivételes gyakorlat: augusztusban a Nemzeti Színház tagja lett. Amint Bessenyei Ferenc is; a Madáchból öt év múltán visszaszerződött a Nemzetibe. Berényi Gáborral jól dolgoztak, titokban azért Ladomerszky Margit, a korábbi Warrenné is készenlétben állt, mert Mezei üzembizonytalansága kritikafüggő volt. Mezei elegáns, nagyvilági játékos hivatásában, Ladomerszky, akit az úri világ nem fogadott be, s nyelvesen csókolt és mozgott a műfogsora, inkább közönséges, de ő is formátumosnak mutatkozott. Ungvári Tamás dicsérte a rendezést, mely Warrennére koncentrált, minek folytán Mezei „úgy húzza magára a szerepet, mint egy testhezálló ruhát. ...Warrenné ilyen ideges, ilyen hazug... Mindenkitől elszívja a levegőt” (Világszínház). Béres Ilona: „megnyerő Vivie, halk céltudatos, finom”. Geszti Pál árnyaltabban vélekedik: „Vivie-je a maga sugárzó okosságában, hűvös tényszerűségében mintha immunizáltabb lenne az érzelmek ellenszerepével; ettől aztán nemcsak lázadó, hanem koravén is, ami pedig szerepe szerint csupán látszat lehetne, elvégre Frank iránti

érzelmei is erre mutatnak" (FSzM, 1967/39). Warrenné siker, s neki öröm, hogy Mezei társa lehet, s két tévé-szerep után Balázs Samu színpadon is játszótársa. Ilona: „Egykor, már nézőként elvarázsolt Samu Malvóliója. Magas homlokáról, tartásából férfiasság sugárzik. Fölény és száraz, ironikus humor is áthatja. Nagyon szeretnivaló.”

Maradt a Kamarában; a szerző ismerős; mozi után, színdarab: Boldizsár Iván *Túlélők* – Egri István rendezésében. Szerb Antal-i mártír-sors, kései-baráti lelki ismeret-vizsgálattal. Boldizsárra való tekintettel újólaj tapintatos vélekedésbe csomagolt: bukás – már ősszel kimúlt. Kürti László így látta Bérest: „abban a jelenetben jó, ahol a táborban szerelmével, az íróval találkozik. Arca döbbenetesen reagálja le az emberi megaláztatást” (FSzM, 1967/47). Az évad második fele változatos: szinkronizálja Anouk Aimét Leluch *Egy férfi és egy nő* című filmjében, a rádióban az *Embergyűlőben* molliérkedik, s Melindát alakítja Szinetár Miklós *Bánk bánjában*, amit majd az augusztusi ünnepre készül. Első rangú szereposztás: Bánk: Latinovits Zoltán, aki zárkózott magányban dolgozott, emlékszik Béres Ilona, Ruttkai Éva egykori emléke: „Zoli akkor nagyon rossz állapotban volt.” Már szakításra készült a Tháliával. További szereplők: Tiborc: Görbe János, Petur: Kovács Károly, Gertrudis: Ronyecz Mária, Ottó: Balázsovits Lajos, Biberrach: Mensáros László. Parádésan érzékeny és találó ajánlat egy kiváló tévélátomásra. Az augusztus 19-ei sugárzást követően általános vélemény: az operai és a természetes jelenetek elegyesen váltakoznak. Melindáról Máriaassy Judit: „Béres Ilona szép, könnyesen hűvös Melindája mellett robbanékonysága megtöri a párbeszédék költői ívét” (FSzM, 1968/34).

A Nemzetiben pedig Gyurkó László *Szerelmem, Elektra* című darabjának ősbemutatójában (Elektra hűgát, Khrüsothemiszt játssza; 1968. III. 2.). Ideologikus, tételes darab, tekintsünk el az értelmezéstől, de annyit talán mégis, hogy tíz évvel a forradalom után azzal politikai gondolattal bölcsködni, miszerint Elekt-rát megölnötök jó lesz, mi több hasznosak mutatkozik, nem éppen magasröptű és erkölcsös tanulság az magyar sorskérdések dolgában. Bornemisza Péter *Elektrájával* összevetve különösen nem. Ahol a Mester úgy tér a palotába, hogy ellenőrzője, vigyázója legyen Orestes királyságának. Both Béla rendezte Gyurkó darabját, mulatságos, ahogy olykor előjátzott a próbákon. De Béres Ilonára figyeljünk, akiről Demeter Imre írja: „vázlat-figurájában inkább csak megjelenésével hat, beszéde olykor modoros és hibás”. Mátrai-Betegh Béla is hasonlóan érzékelt: „...nincs minden modorosság híján” (MN, 1968. III. 10.).

PONTOS LÁTLELET. Színészi életéről szólva Ilona gyakran felidézi az előadás indító mondatát: „Te nem vagy normális!” – ő állt a sötétben, s mintha valaki mástól hallaná. Idegen hang, rettenetes! Ez nem a szerep ügye, hanem az övé! Önkereső nyugtalanságában szakmai hökkenet: józanul a színész skizoiditásának észlelete. Ezidőben kezdte beszéd-javító kurzusát Montágh Imrével, aki a torkának hangolásában a színésznő lelki tájait is moccantja, s így javára van, hogy J. L. Barrault dramatizálásában Kafka *Amerikájában* (1968. V. 24.) csak jelenetnyi faladatot kapott (Clara). Marton Endre rendezte, szinte az egész

társulat a Nemzeti fedélzetén, így a figyelem lanyhul körülötte. Az *Amerika* az új évadban még néhányszor műsoron szerepelt, de az őszi fáradságban kimmúlt, s Béres Ilona a *Tragédia* szépasszony-epizódjait (Hippia, Heléne, Kéjhölgy) kései főiskolai gyakorlatnak is tekinthette. A tévéjátékok egymást követik: *Utójáték a Szenivánéji álomhoz*, *Társasjáték*, *Gigolo és Gigolette* (Maugham), a Rádióban: *Szegény Iphigénia* – Lendvai György írása. Az Irodalmi Színpadon ünnepi készülődést élt, mert Pártos Géza tündérnek, Angalitnak hívta Jékely Zoltán játékába, amit egykor (1944-ben) a Kolozsvári Nemzeti Színház mutatott be Jancsó Adrienne-nel a címszerepben.

ANGALIT ÉS A REMETÉK. A varázslatos szerelmes játékban Farkas Ferenc zenéjére Zenthe Ferenc, Árva János, Fillár István szédelegtek az erdei tündér körül, miközben feltűnt Linka György (Dexendorész) és Koncz Gábor (Vagabundus-Bencenc). Kacagás, bűbáj hatotta át az előadást, tanúsíthatom: hiteles és pontos, miként Demeter Imre látta Jékely Zoltán–Pártos Géza–Béres Ilona tündérajátékát: „a pálya korai sikerei és sok keserűség után, s hosszú idő óta először adja azt a varázslatot, melyet néha csak belelátott az ifjúság vonzásától lefegyverzett szakma és kritika. A verses szöveget nagyszerűen mondja, s költői játékkal valóban azt az aranyalmát játssza el, akibe a vén remeték mind belé akarnak harapni. Megértem őket – Béres Ilonát régóta nem láttam ilyen magabiztosan jónak, szépsége is ettől a finom játékból, lírából bomlott ki igazán.” Fél

A bolond lány. Sinkó László, Béres Ilona, Kovács Gyula. R.: Pócs Sándor (Hungária Kamaraszínház, 1965)

éve éppen Demeter még „modoros és hibás” beszédén morgott, s most pedig hódol Béres előtt – Montágh Imre hivatott segítsége, Pártos Géza és a boldog színészek örömeiben Angalit erdőtündérként lebegett a játékban s a nézői szívekben. A kolozsvári előadásra emlékezve a szerző okkal rajongta Béres Ilonát és az előadást: „ez az élmény sem maradt volna a kolozsvári mögött. Anélkül, hogy benyomásaimat részletezném, és színészenként-szerepenként taglalnám, a címszereppel kapcsolatban annyit bízvást elmondhatok, hogy az első Angalitnak kivált lírai és dráma versmondásban való tündöklésével szemben Béres Ilona az érettebb és tapasztaltabb nő és színésznő játékos magakelletésével és csábművészetével tette számomra ezt az alakítást emlékezetessé, s keltette mindenestül azt a hitet, hogy nem is annyira porosodó, mint inkább patinásodó, színdarabbal álltam ismét a közönség elé...” (Jékely Zoltán).

A jókedv folytatódhatott a Wesselényi utcai Nemzeti-színpadon: Egri István rendezte a *Tévedések vígjátékát*. Egrit „dacosnak” mondták, „valójában szeretettel átölelte a társaságot, vele nyugodtan dolgoztunk, s nem éreztük azt a megosztottságot, feszültséget, ami mások próbáit jellemezte” – emlékszik Ilona. Vélünk, hogy Angalit kedélyét, játékosságát folytatta a Nemzetiben. Ám Egri István *Játék, játék, játék* című tanulmányából (*Színház*, 1969/2) értesülünk a munka belső folyamáról. Főként drámai szerepek után „Nem volt könnyű kiemelni... Bérest” – írja Egri, majd így folytatja: „Nem Iphigeniát, nem Lady Macbethet játszol, hanem Adrianát – mondtam neki. És a tündéri kis hisztérika akkor is humoros, amikor mérges, sőt, akkor igazán. Nincs szükségem szép alhangjaidra, melankolikus érzelmeidre, drámai kitöréseidre. Pattanj, sisteregj, kotkodácsolj, hunyd be a szemed, és ugorj fejest a vígjáték medencéjébe, lubicokolj benne, pezsej bátran, a színészet a bátorság művésze is. És íme olvasom: Béres Ilona zsémbes, mérges fiatalasszony, aki egy villanásnyi mozdulattal képes vígjátéki légkört maga köré teremteni.” A *Népszava* elismerését idézte Egri (1968. XII. 22.). De Bor Ambrus vélekedése is igazolja a sikert: „toporzékolt a féltékenységtől, nem riadt vissza attól, hogy bohózati sikolyokkal színesítsen még igazán klasszikus tartalmú dikciót is” (*MN*, 1969. I. 12). Hasonlóan látta Geszti Pál is (*FSzM*, 1968/51), Barabás Tamás pedig az *Esti Hírlap*ban Pathó István, Szersén Gyula s főként Sztankay István alakítását dicsérve különösen ámult Béres Ilona jelenésén: „Elbűvölően játszik”, írja, s azonmód szerepkörét is közli: „pompás komika” (1968. XII. 16.). Kérdésünk azért érdemes: hogyhogy Angalit tündökletes játékosságát miért nem folytatta azonmód a Nemzeti próbáin? Görcsökből kellett oldania Egrinek. Újra a Nemzetiben kellett dolgoznia, ahol az ősz folyamán egy-egy *Szerelmem*, *Elektra* előadásában újra és újra szenvedte a maga elidegenedettséget, és nem többet, küllemi szépségét kellett viselnie a *Tragédia* jeleneteiben. Azt pedig mindig is tudta és szenvedte: mert a művészi-emberré válás igényét fel nem adhatta.

„Új s új lovat”?!

S hogy a Nemzeti belső zavarait, megosztottságát, Marton-Major-viaskodásait szenvedte a társulat, annak finom jele épp Egri István megjegyzése is

igazolja: nem „dédelgetni” kell a színészt, hanem „emberséges” légkört kell biztosítani (FSzM, 1968/7). De: „Rémuralmi korszak dúlt” – mondja Ilona (Honnét lesz a tűz?). Igen, az önkereső Béres Ilona éppen az emberséges aura hiányát szenvedte művészi munkájában éppúgy, mint magánemberként. Direktora, Both Béla azt közölte: „Tudja, hogy magát sokan nem kedvelik?...?! Válaszolhatta volna Ilona: És tudja-e, hogy magát a társulat nem szíveli? S tudja-e, hogy az általános kedvtelenségben maga és két vezetőtársának a viaskodása az együtttest mételyezi. A Nemzeti társulata, ha menekülnie is kellett a felrobbantott épületből, csak úgy szerveződhet SZÍN-HÁZZÁ, ha együtemű lelki és szakmai akarásban dolgozunk délelőtt, és játszunk esténként.

Béres Ilona felvilágosítással nem szolgált Both Bélának. De felhívta Várkonyi Zoltánt: „Ha még kellek...” – a Víg tagságát óhajtotta. Várkonyi csak annyit kérdezett: „Miért jött el a Madáchból?” Merthogy *A hátsó ajtó* sikere után Várkonyi remélte: a kötelező debreceni éve után hozzá, a Vígbe tér. Ilona madáchi válasza: „Csalódtam, nagyon csalódtam. Nem templom.”

1969. április 12-én apró betűs hír tudatta a színházi lapban: ősztől „Béres Ilona és Somogyvári Rudolf a Vígszínház tagja”. S majd még egy szerződés kötötték: Latinovits Zoltán pedig visszaszerződött.

Istrángot szagatott, még néhány este eljátszotta Aglaját a *Félkegyelműben*, aztán távozott.

Hátra se nézett...

JEGYZETEK

Főntebbi írás fejezet (III.) az MMA kiadásában a Béres Ilona 80. születésnapjára készülő album-életrajzából. A fotókat is az album anyagából válogattuk.

A hivatkozás nélküli mondatok, idézetek Béres Ilona gondolatai. Ezúton is köszönöm neki találkozásaink otthoniasságát, nemkülönben férjének, Rónai Tamásnak, aki oly változatos kedveséggel, szeretettel segítette a munka életre hívását.

A betűrövidítések újságok címére utalnak. MN: *Magyar Nemzet*, FSzM: *Film Színház Muzsika, ÉS: Élet és Irodalom*.

IRODALOM

Ady Endre összes versei (gondozta, jegyz.: Láng József és Schweitzer Pál); Bertolt Brecht: *Színművei, I-II.* (szerk. Vajda György Mihály, Walkó György. Magvető K., 1964); Gulyás Pál: *A viharzó diófa* (vál. Parancs János. Magvető K., 1983); *Jászai Mari levelei* (sajtó alá r.: Kozocsa Sándor. Pintér Jenőné Kiadó V., 1944); *Jászai Mari írásai* (vál., bev.: Debreczeni Ferenc. Művelt Nép K., 1955); Jékely Zoltán: *Oroszlánok Aquincumban* (szerk. Ablonczy László. Magvető K., 1984); Jordáky Lajos: *Az erdélyi némafilmgyártás története* (Kriterion K., 1980); Kéry László: *Shakespeare, Brecht és a többiek* (Magvető K., 1968); Mátrai-Betegh Béla: *Évoadról évoadra* (vál., szerk. Barta András. Szépirodalmi K., 1984); Náduvvari Anna: *Honnét lesz a tűz?* (Kozmosz K., 1981); *Shakespeare összes drámái. Vígjátékok* (Új Magyar K., 1955); Ungvári Tamás: *Világszínház* (Szépirodalmi K., 1984).